

Един век без Макс Вебер - какви завети ни остави

Михаил Кръстев, докторант, ЮЗУ „Неофит Рилски“

e-mail: krastevnbox@gmail.com

Резюме: 100 години след смъртта на Максимилиан Карл Емил Вебер, наследството на юриста, социолога, философа и икономиста Макс Вебер остава актуално и към днешна дата. Нещо повече, трудовете на Вебер продължават да предизвикват дискусии и спорове, да печелят привърженици и противници, да дават отговори и да поставят все повече въпроси. Едва ли самият Вебер би могъл да предположи колко голямо ще бъде влиянието му в областта на социологията и колко малко, за съжаление, в специалността, която винаги е привличала вниманието му – икономиката. Един век не стига, за да бъде осъзнат и описан Вебер, неговият житейски път и влиянието, което е оказал върху толкова много научни дисциплини. Един век не стига, но не е и необходимо, тъй като заветите на Вебер никога няма да бъдат напълно завършени, също както и трудовете му.

Ключови думи: Макс Вебер, капитализъм, протестантска етика

2020 година бележи две важни стогодишнини, променили из основи развитието на човешката цивилизация. Съобразявайки се с настоящата информационна среда, логично по-широк обществен резонанс би имала годишнината от овладяването на преодоляването на пандемията от Испански грип, избухнала през 1918 година и продължила до края на 1920 година. Поради особеностите на медицинската наука и липсата на консенсус между изследователите, общият брой на заразените и жертвите трудно може да се изведе като неоспорим факт, но по различни данни над 500 милиона души или близо 30% от световното население се разболява, а между 17 и 50 милиона души губят живота си вследствие на заболяването. Безспорно подобно събитие оказва значително влияние върху хода на човешката история както от медицинска, така и политическа и икономическа гледна точка.

Макар да остана извън общественото внимание, през 2020 г отбелязваме и още една стогодишнина, пряко свързана с пандемията от Испански грип. На 14 юни 1920 г., вследствие на заболяването, животът си губи немският социолог и икономист Макс Вебер, чиито трудове и до днес оказват отражение върху живота на хората не по-малко, а дори и значително повече от която и да е пандемия в историята на човечеството. На какво се дължи това?

Роден на 21 април 1864 г. в пруския по това време град Ерфурт, Максимилиан Карл Емил Вебер е първото от седем деца в заможното протестантско семейство на адвоката Макс Вебер Старши и съпругата му Хелене. Като първороден син, Вебер е натоварен с очаквания да продължи постигнатото от баща си и това се превръща в основна причина за обучението му по право в Хайделбергския университет. Прекарва там година, след което се премества в Берлинския университет, където продължава да се подготвя за юрист. Още от ранна юношеска възраст обаче юридическата наука се оказва недостатъчна за развитието на аналитичния му ум, като Вебер проявява особен афинитет към трудовете на философи като: Барух Спиноза, Имануел Кант, Артур Шопенхауер и Йохан Волфганг фон Гьоте. Интересът към философията като наука дава своя отнежък върху много от бъдещите трудове на Вебер. След дипломирането си той работи като младши адвокат в берлински съдилища и разширява хоризонта на интересите си, отдавайки се на изучаване на икономика, история, теология и социология.

Вебер избира академичната кариера пред практиката. През 1889 г. той защитава докторска дисертация по право на тема: “История на търговските партньорства през Средновековието”. Дисертацията се оказва изключително значима за развитието на Вебер, тъй като служи като основа за по-нататъшните му изследвания в областта не само на правните норми, но и на социологията и икономиката на средновековните и модерните общества. Благодарение на своите наблюдения Вебер успява да изготви най-подробните към този момент изследвания на търговските отношения и капитализма в страните от Западна Европа.

През 1888 г. Вебер се присъединява към новосъздадената *Асоциация за социална политика* и именно в този времеви период той изгражда своя авторитет в света на социологията. Вебер е отговорен за изследването на т.нар. “Полски въпрос”, касаещ наплива на полските земеделски работници в Източна Германия, което води до миграция на местното германско население към индустриалните градове в страната. Това проучване едва не го вкарва в сферата на политиката, като през следващите години той става част от Пангерманската лига, която се обявява против безконтролния наплив на полски мигранти към германските градове.

Академичният интерес обаче отново надделява над всичко друго. През 1884 г. Вебер се мести във Фрайбург, където преподава в университета *Алберт Лудвиг*, а малко по-късно приема същата позиция в университета в Хайделберг. В този период, заедно с т.нар. “Веберов кръг”, в който влизат интелектуалци като Вернер Сомбарт и

Георг Йелинек, Вебер обръща голямо внимание на изследването на икономиката и историята на правото.

Смъртта на баща му през 1897 г. и последвалите години на депресия и здравословни проблеми обаче едва не слагат край на академичната му кариера, за да дойде новият 20. век, през който Макс Вебер ще запише името си със златни букви в историята на социологията, философията и не на последно място – икономиката. От 1902 г. започват сериозните му занимания с историята на капитализма. В този период той работи върху серия от есета, които през 1905 г. са публикувани под заглавието „Протестантската етика и духът на капитализма“ – смятан за най-значителният труд в творчеството на Вебер. В книгата си той използва целия натрупан през годините арсенал от знания, придобит в различните му поприща. Неслучайно книгата започва с внимателен статистически анализ на социалните процеси в Германия, върху изводите от които почиват и развитите впоследствие от него теории. Вебер вижда духа на капитализма като комплекс връзки, съществуващи в историческата действителност, които ние като понятие обединяваме в едно цяло от гледна точка на тяхното културно значение. За него концептуалната призма на марксизма, която прекарва идеята за капитализъм единствено през възприятието за егоизъм, е неправилна. Според Вебер от гледна точка на егоиста е безмислено да се трупа капитал заради самия капитал, затова върху взимат идеалите за трудолюбивост, инициативност и стремеж към самоусъвършенстване, като тези идеали Вебер вижда заложи единствено в протестантската църква, откъдето следва и връзката между етиката на капитализма и протестанството.

И до днес тезата на Вебер за протестантската трудова етика е повод за нови и нови изследвания, които се опитват да проверят доколко тя съответства на реалността. Протестантското обяснение на развитието има много поддръжници, както и много противници. Интересен факт е например, че дълго време Ирландия е посочвана като ярък пример за правотата на Вебер, защото тя е католическа страна и в същото време е сред най-бедните държави в Европа. В края на XX век обаче икономическият подем, станал известен като “Ирландското икономическо чудо” дава повод на критиците на Вебер да посочват провала на теориите му. На свой ред, след икономическата криза през 2008 г. и края на икономическия подем в страната привържениците на Веберовите теории отново сочат Ирландия като емблематичен пример. Дори и само тези спорове по труд, писан преди повече от сто години, показват недвусмислено неговата историческа значимост и следата, която е оказал в толкова много научни направления.

През следващите 15 години от живота си Вебер продължава изследванията си, резултат от които е книгата „Стопанство и общество“. Неин първи вариант излиза в сборника: “Основи на социалната икономика” от 1914 г., а като самостоятелно издание тя бива публикувана след края на Първата световна война. Макар и често да е сочен като “труд-завещание”, “Основи на социалната икономика” всъщност не може да бъде сравняван по пълнота и историческа тежест с “Протестантската етика и духът на капитализма”, именно заради трудната история на неговото създаване и усещането за недовършеност. Още през 1909 г. Вебер е натоварен със задачата да изготви икономическа енциклопедия, която да замени морално остарялата към този момент “Наръчник по политическа икономика” на Густав Шьонберг. Наглед простата задача се оказва предизвикателство за Вебер, който си поставя амбициозната цел “да представи по най-убедителен начин идеята за интензивно обсъжданата по това време в Германия “социална икономика”. Голямата му в този случай е, че той успява да обедини около своя проект всички големи немскоезични икономисти като: Йозеф Шумпетер, Фридрих фон Визер, Фридрих фон Хайек, Карл Бюхер, Ойген фон Филипович и др., иначе принадлежащи към враждуващите помежду си германска „историческа школа“ и „австрийска школа“ в икономиката, както и мислители, работещи на границите между икономика и социология, сред които: Роберт Михелс, Алфред Вебер, Вернер Зомбарт, Фридрих фон Готл-Отлилиенфелд и др.” (Kolev, 2017).

Въпреки това обаче собственият труд на Вебер като че ли остава незадоволителен и след Първата световна война той публикува нов вариант на собствения си принос, разгърнат в 180 страници. През 1920 г., точно преди 100 години, Вебер си отива от този свят, а трудът, който трябва да бъде най-впечатляващият в академичната му кариера, се оказва недовършен.

Всъщност едно такова стечение на обстоятелствата се оказва исторически логично с оглед на значението на научните му трудове за следващите поколения. Учениците на Вебер и неговите последователи нямат ясно начертана пътека за развиване на идеите му. Напротив, всеки от тях трябва сам да намери пътя към Веберовите идеи. В подобен план може би особена специфика има рецепцията на тези идеи в областта на икономиката: “Любопитен факт е, – посочва Лудвиг Лахман– че докато идеите на Вебер оказват своето влияние върху почти всички социални науки и много клонове на историческото изследване са повлияни от него, дисциплината, с която той се занимава в най-голяма степен и на която отделя първите години от този

век за разработка на методологията ѝ, а именно икономиката, днес не носи почти никаква следа от неговото влияние” (Lachmann, 1970, p. 2).

Това наблюдение, потвърдено и от редица други мнения, изразява усещането за една историческа несправедливост. Защото въпреки безспорните си постижения в областта на икономиката, Вебер остава непризнат в тази сфера както от съвременниците си, така и от последващите поколения.

Всъщност приносът на Вебер за развитието на икономическата наука е наистина значим и не се ограничава с изследването на връзката между капитализма и протестанството, “той е много по-широк и включва няколко основни области: методологията; стопанската история; изследването на същността, произхода и развитието на капитализма; анализа на капиталистическите пазарни отношения. Съгласно оценката на известния американски икономист Бен Селигмен трудовете на Вебер от теоретична гледна точка са толкова важни, колкото и тези на Маркс, защото съдържат протест против общо-приетата теория. Произведенията на Вебер безспорно са важен източник на много идеи, които са послужили като пътеводна нишка за неизследваните области на политическата икономия” (Kirgova, 2008, p. 3)

Именно тук се крие основната ценност в трудовете на Макс Вебер. Той предлага един изцяло нов подход за изследване на икономическите процеси. Като се основава на прилагания от представителите на историческата школа социологически подход в икономическия анализ и го доразвива, Вебер също така предлага икономическата структура да се разглежда в социологически ракурс, т.е. доказва, че стопанското устройство проектира в себе си религиозната, философската, културната и етичната ориентация на обществото в процеса на неговото развитие” (Kirgova, 2008, p. 3).

Това е колкото полезно за изследванията в областта на икономическата теория, толкова и далечно от перспективата на реалните проблеми на икономиката в началото на XX век. Самият професор Бен Селингмен заявява: “Вебер не е точно икономист в аналитичния смисъл на понятието. Докато той разработваше институционална рамка за икономически действия, той рядко се питаше какъв икономист би приел за истински съществен въпрос. В неговите анализи на капитализма, например, не може да бъде открито много по отношение на бизнес циклите. Каквато теория той използваше, вземаше я от австрийците”. (Swedberg, 1998, p. 300).

И тази критика, ако можем да я наречем така, има своите логични основания. В своята книга “Макс Вебер и идеята за икономическа социология” Ричард Суедбърг изразява учудване, че името на Вебер не е споменато никъде в трудовете на водещите

изследователи в областта на икономиката по това време като Алфред Маршъл, Кнут Уиксел, Вилфредо Парето и Джон Мейнард Кейнс. (Swedberg, 1998, p. 301). Това наблюдение не е маловажно. Сблъсъкът между икономическите теоретици по отношение на влиянието на държавата върху процесите в икономиката през десетилетията, в които Вебер твори, оставят отпечатък върху пазарните процеси и до ден днешен, но като че ли самият той остава извън тях.

Анализът на Вебер върху генезиса на капитализма и икономическото развитие почиват на нестандартни и новаторски проучвания и подходи, които впечатляват научните среди в съответния времеви период. Също както тези на Маркс. Макар и да е пряк свидетел на няколко рецесии, Вебер така и не доживява най-значителната икономическа криза през XX век – Голямата рецесия от 1929 г., – край на която настъпва едва около десетилетие по-късно. Именно тук се крие и причината за своеобразното “изпадане” на Веберовите теории от последвалите господстващи направления в икономиката. Към тези процеси можем да добавим, разбира се, и възходът на националсоциализма в Германия, който е време на забравя на големите немски мислители от края на XIX и началото на XX век.

Сто години след като Испанският грип отнема Максимилиан Карл Емил Вебер от света, можем да погледнем със смесица от възхищение и тъга към трудовете на именития немски социолог, икономист, философ, юрист и още толкова много неща. Възхищение от основите, които неговата методология успява да постави за развитието на социологическата наука. И тъга от това, че едно от най-големите академични увлечения на Вебер – изследването на икономическите процеси – не оценява по достойнство тази отдаденост. Век по-късно Веберовият капитализъм остава не само икономически, но и философски идеал.

Литература:

Kirova, A. 2008. Osobnosti na metodologichnite podhodi v iкономическата kontsepsiya na Maks Veber. *Iкономически alternativi*, 3, 2008.

Lachmann, L. 1970. *The Legacy of Max Weber*. Glendessary Press

Kolev. K. 2017. *Maks Veber: Figuri na kulturata, Figuri na vlastta*. Sofia: Kritika I humanizam.

Swedberg. R. 1988. *Max Weber and the Idea of Economic Sociology*. Princeton University Press.

